

PRÍPAD SVÄTÁ HELENA A OCHRANA MALOLETÝCH V MÉDIÁCH

MILOŠ MISTRÍK

Ústav divadelnej a filmovej vedy Slovenskej akadémie vied, Bratislava

Abstrakt: Televízne a rozhlasové vysielanie môže niektorými programami ohrozovať zdravý vývin maloletých percipientov. Preto sa vyvinuli viaceré nástroje, ktoré tomu majú zabrániť. Sú to nástroje legislatívne, psychologické a edukatívne. Podľa výsledkov jedného z originálnych vedeckých výskumov však tvrdenie o takomto ohrození maloletých nie je celkom pravdivé. Na ostrove Svätá Helena v južnom Atlantiku sa zaviedla televízia až v deväťdesiatych rokoch 20. storočia. Pred zavedením aj po ňom urobil anglický vedecký tím hĺbkový výskum správania tunajších maloletých, ktorý dokázal, že pozeranie televízie ich neovplyvnilo k horšiemu. V protiklade s týmto výskumom je však zistenie, že na ostrove dodnes existuje neakceptovateľná prax obťažovania a sexuálneho zneužívania mladých dievčat a žien. Štúdia porovnáva tieto dva fakty a kladie otázku, či môže vysielanie ohrozujúce mládež ohroziť mládež, ktorá už má nevhodné či kriminálne správanie. Alebo či to nemôže byť aj naopak – teda či zavedenie televízneho vysielania nemôže pôsobiť aj pozitívne tým, že prináša vyspelé civilizačné hodnoty a vzory.

Kľúčové slová: televízia, ostrov Svätá Helena, ochrana maloletých

Každoročne predkladá predseda Rady pre vysielanie a retransmisiu do pléna Národnej rady SR *Správu o stave vysielania v Slovenskej republike a o činnosti Rady pre vysielanie a retransmisiu*. Tak to bolo aj v roku 2013. Predložená Správa poslancov zaujala, do diskusie sa prihlásili ôsmi z nich, niektorí aj opakovane. Napokon *Správu* väčšinou hlasov schválili.

Rozprava sa popri pozitívnych procesoch venovala aj tým negatívnym, medzi ktorými vynikli problémy s ochranou maloletých. Poslanci poukazovali na problematiku legislatívnu (Jana Laššáková, Dušan Jarjabek), na potrebu vylepšenia Jednotného systému označovania programov (Jana Žitňanská), otázky etické (Štefan Kuffa, Martin Fecko), na činnosť samotnej Rady (Pavol Abrhan, Dušan Jarjabek, Juraj Droba). Najaktívnejší bol poslanec Alojz Hlina, vzal si slovo niekoľkokrát, vstupy predniesol s jemu typickou vervou. Išlo o to, že pán poslanec videl reklamu na alkohol v niektorom televíznom vysielaní rozprávky. Ako sa neskôr prešetrilo, išlo o vysielanie kreslených filmov zo štúdia Walta Disneyho, ktoré neboli zaradené ako programy pre deti, ale vysielali sa až po 20:00 hod., teda nedošlo k porušeniu Zákona č. 308/2000 Z.z. o vysielaní a retransmisii. V rozprave pán poslanec vyslovil aj toto:

„Ja by som ľuďom odporučil – a ja vám poviem, keď to urobím ja sám – že keď ešte raz budú také excesy, ako zvyknú byť v tých televízoroch, čo tak devastujú ľudí tejto krajiny, tak treba ísť štrajkovať a protestovať pred váš dom. (...) A ja vám poviem, ešte raz, ešte raz bude niekto mojim deťom púšťať počas kreslenej rozprávky reklamu na alkohol, ešte raz si to niekto dovoľí, tak ja ten protest pred vašim domom urobím. A za klobúk si to nedáte, za klobúk si to nedáte, naozaj si to nedáte! Keď ešte raz pustíte, pustia niekde reklamu na alkohol cez detskú rozprávku, tak ja nepôjdem

protestovať pred JOJ-ku, ale pôjdem protestovať pred dom pána predsedu rady, to vám garantujem, lebo on bude za to zodpovedný.“¹ V odpovedi vtedy pisateľ týchto riadkov uviedol, že demonštráciu pred svojím domom na predmestí privíta, avšak počas dňa sú tamojšie uličky prázdne a pán Hlina bude musieť prizvať aj kamery ním kritizovaných vysielateľov TV Markíza a TV JOJ, aby sa verejnosť o jeho aktivite dozvedela.

Mohlo by to byť zábavné rozprávanie, keby to nebolo predsa len vážne. Pravda je totiž taká, že s mnohými vecami vo vysielaní elektronických médií naozaj nemôžeme súhlasiť, podobne, ako nemôžeme byť spokojní s niektorými javmi v celej spoločnosti, ktorej sú rozhlas a televízia súčasťou. Sú na jednej strane jej zrkadlom, ale aj samé sa podieľajú na jej súčasnom stave. Práve preto sa intenzívne venujeme téme ochrany maloletých, ktorá tvorí osobitnú časť v rámci všetkých ďalších ochranných opatrení a ktorá patrí k tým najpálčivejším.

Podstatnou úlohou je boj proti negatívnym účinkom médií zvlášť na detskú psychiku. V detskej mysli sa pod zlým vplyvom médií

- prejavuje a multiplikuje nedôvera a strach z neznámych situácií a ľudí,
- silnie introvertné správanie mladistvých,
- prevažujú negatívne emócie (strach, smútok, obavy, bolesť, bezmocnosť),
- vzniká vlastný negatívny obraz samého seba, pocity menejcennosti,
- rastie agresivita.

Negatívne účinky médií, ako je zrejmé, majú dopad nielen na narúšanie osobnosti maloletého, na ohrozenie jeho zdravého vývinu, ale prejavujú sa sekundárne aj v možnom preberaní vzorov do vlastného asociálneho správania. Základným východiskom je poznanie, že mládež do 18 rokov môže podliehať negatívnemu vplyvu médií ľahšie ako iné, staršie vekové kategórie. Teda je dôležité sústrediť sa na prvé obdobia života človeka a formovať ho už vtedy, pretože neskôr je to oveľa zložitejšie. To však neznamená, že staršie vekové kategórie už nepotrebujú určitý stupeň ochrany. Naopak, rovnako ako maloleť bývajú objektom nevhodných programov, ktoré zneužívajú ich slabú mediálnu rezistenciu (napr. pri súťažných telefonických pseudohrách).

V tejto súvislosti sa vynárajú dve otázky:

1. Je umelý svet médií naozaj taký plný negatívnych javov, že reálne dokáže zasiahnuť do každodenného života maloletých?
2. Je človek, hoci ešte maloleť, schopný vybudovať si ochranu sám, svojimi psychickými autoregulačnými prostriedkami?

Už pri odpovedi na tieto dve základné otázky by sme mohli dvakrát odpovedať áno, z čoho by však vznikol logický nezmysel. Pozrime sa ale, aká protirečivá je samotná realita. Urobíme to prostredníctvom jedného originálneho výskumu na ostrove Svätá Helena z deväťdesiatych rokov 20. storočia.

Na vzdialenom ostrove v južnej časti Atlantického oceánu, Sv. Helene, sa zaviedlo televízne vysielanie až v roku 1995. Dovtedy domáci obyvatelia tohto britského námorského územia poznali iba videonahrávky a z elektronických médií iba rozhlasové vysielanie, nie televíziu. Prvé vysielanie, ktoré im bolo poskytnuté, bola americká CNN a ešte v tom istom roku aj britská BBC, čoskoro i ďalšie formáty – od filmového

¹ Alojz Hlina v diskusii počas 19. schôdze NR SR, dňa 28. 5. 2013. Dostupné na <http://nrsr.sk.sayit.parldata.eu/6-n-%C3%A1rodn%C3%A1-rada-2012-/19-sch-%C3%B4dza/9-de%C5%88-rokovania-28-5-2013#s75748>.

kanálu cez dokumentárny až po športový, všetko od medzinárodne známych vysielateľov.

Tento „panenský“ stav využil tím britských výskumníkov a položil si otázku, či a ako ovplyvní príchod televízie zvyky a správanie maloletých. Výskum sa robil viacero rokov a je zhrnutý v knižnej publikácii *Broadcast Television Effect in a Remote Community*.² Zjednodušene zosumarizujeme, že výskumný tím nespozoroval významné zmeny vo zvykoch mládeže. Samozrejme, pribudlo času stráveného pred obrazovkami (nárast na niekoľko hodín denne), avšak zachovali sa aj pôvodné zvyky mládeže, ako hra s rovesníkmi, kúpanie, hra so zvieratami, čítanie. Podľa výskumu, ktorý porovnával stav pred zavedením televízie a po ňom, nezvýšila sa ani miera násilia, ani miera sexuálnych hier (treba povedať, že hlavná skupina mala od 5 do 12 rokov). Odborníci to pripisovali komunitnému spôsobu života, keďže sa takmer každý s každým na ostrove poznal, alebo boli priamo príbuzní – ostrov Sv. Helena má cca 4500 obyvateľov. Deti sú vychovávané v škole, kde sú učitelia neraz rodinní známi alebo príbuzní deťom, žije sa na ulici v dennodennom styku so susedmi a známymi. Rodičia často odchádzajú na dlhý čas za prácou do veľmi vzdialených miest na kontinente. Skrátka, výsledok vyzdvihol najmä nemožnosť „robiť zle“ bez toho, aby o tom okolie vedelo.

Pravda, na európske pomery je tento príklad neaplikovateľný z dôvodu úplne iného typu spoločenského života. Ale predsa nás môže viesť k tomu, aby sme na otázku spochybňujúcu potrebu ochrany maloletých zvonku mohli zodpovedať aj tým, že by sme vyzdvihli nie kontrolu, ale predovšetkým výchovu ku komunitnému, sociálne ukotvenému spôsobu kolektívneho života.

Ak spomínaný výskum zaznamenal niečo negatívne, tak to boli niektoré prípady psychických problémov, negatívnych reakcií na to, čo deti videli na obrazovkách. Najdôležitejším negatívnym následkom by nebola zmena návykov, vedúca k nejakej forme napodobovania povedzme videného násilia, ale skôr únik pred ním, traumatizácia z neho. Celkovo však „výskum ukázal, že 5 rokov po tom, ako bola na Sv. Helene zavedená televízia, nedošlo k významnému zvýšeniu hladiny antisociálneho správania medzi mladými na ostrove. Avšak vysoká úroveň dobrého správania medzi mladšími žiakmi, ktorá sa pozorovala predtým, sa udržala.“³ Sociálna kontrola sa podľa tohto výskumu ukázala ako najdôležitejšia.

Spomínaný výskum však nepovedal celú pravdu. Keď sa hlbšie pozrieme na problematiku sociálneho života na Sv. Helene, zistíme dosť otriasajúci fakt. Až do deväťdesiatych rokov 20. storočia (ale možno až dodnes) tam totiž existovali poburujúce formy sociálneho správania. Častou zábavou hlavne mladistvých a nezrelých mužov bolo znásilňovanie ich rovesníčok. Neboli výnimočné ani prípady incestu, čo sa vysvetľovalo malým počtom obyvateľov ostrova. Vysoká tráva a susedský život „nahromade“ v malých domoch vraj takéto správanie umožňovali. A čo bolo hlavné, komunita to viac-menej tolerovala. Rodičia ututľávali takéto prípady a laxná bola aj polícia. Šéf polície Peter Coll mal údajne svojim podriadeným poradiť, keď by videli takýto prípad sexuálneho násilia: „Nestarajte sa do toho a užite si aspoň pohľad.“⁴

² CHARLTON, Tony – GUNTER, Barrie – HANNAN, Andrew. *Broadcast Television Effect in a Remote Community*. Mahwah – London : Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2002.

³ Tamže, s. 21.

⁴ ROWLEY, Tom. St Helena child abuse: how did sex abusers get away with it for so long? In *The Tele-*

Na tento typ pedofilného voyeurizmu upozornili aktivisti nadácie Lucy Faithfulovej na ochranu detí, avšak len ťažko dokázali vôbec zainteresovať kontrolné a súdne orgány ostrova. S nepochopením sa dokonca stretávali aj v materskej Veľkej Británii. V jednom dokázanom prípade trvalo 12 rokov, kým sa uzavrel. Násilníci zo súdov odchádzali s malými pokutami 50 libier, prípadne bez trestu.⁵

Keď prepojíme tieto dva pohľady na Sv. Helenu, nemôžeme nedôjsť k sarkastickej vete: Pokazená televízia nemôže pokaziť už pokazenú spoločnosť. Voyeurizmus niektorých novozavedených televíznych kanálov na Sv. Helene iba doplnila dovtedajšie možnosti miestnych voyeurov a násilníkov. Dokonca, ako by sme za slovami spomínaného policajta cítili inšpiráciu televíziou – „watch the TV, enjoy the view“. Paradoxne teda treba v rámci civilizačného procesu konštatovať, že nové televízne vysielanie prichádzajúce na Sv. Helenu nemohlo zhoršiť tamojšie sociálne správanie. A výskumný tím z Veľkej Británie nemohol konštatovať rozdiely v správaní smerom k horšiemu.

V celkovom kontexte si však môžeme myslieť, že zavedenie televízneho vysielania na Sv. Helenu v roku 1995 mohlo mať predsa len svoj pozitívny význam. Spolu s tým, že na zabudnutý ostrov na južnej pologuli prinieslo mnoho nevhodných či úpadkových programov zo západnej civilizácie, prinieslo aj určité pozitívne civilizačné štandardy a správania, čo by sme napr. od programov CNN a BBC mohli očakávať. A toto mohlo pomôcť iniciovať zmeny k lepšiemu. Zostrený boj o očistenie ostrova od atavistických konaní mladistvých totiž pozoruhodne prebiehal takmer paralelne so zavádzaním televízie, ktorá teda mohla mať aj pozitívny vplyv na zmenu verejnej mienky.

Tieto pozorovania by sa dali vzťahovať vo všeobecnej rovine aj na našu skutočnosť. Dostávame sa tu totiž do hodnotovej problematiky, presnejšie, k otázkam krízy hodnôt. V predchádzajúcich riadkoch sme povedali, že televízie by nemuseli byť iba nositeľmi úpadku hodnôt, ale aj impulzmi na nadobudnutie hodnôt alebo ich ozdravenie. Preto pri posudzovaní otázok ochrany maloletých musíme predovšetkým definovať, aké hodnoty chceme zachovať.

Tu už otázka nestojí iba tak, ako mladých uchrániť pred psychickými traumami, predčasným dozrievaním a skepsou, ale tiež, aké hodnoty im chceme vštepiť. Niektori si možno myslia, že odpoveď je veľmi jednoduchá. Ale vieme, že hodnoty ľudí bývajú veľmi rôzne a že hodnotové pole je veľmi rozptýlené. Niekomu prekáža v televízii už plávanie dvoch nahých tiel v reklame na minerálnu vodu, iní masovo pozerajú všetky programy, ktoré ohrozujú zdravý vývin maloletých, ľudskú dôstojnosť, civilizačné hodnoty a podobne. Úloha vyjasniť si, aké hodnoty sa majú vštepovať a chrániť, a čo treba vytesniť z vysielania, príp. aspoň z vysielania pre maloletých, pochopiteľne nemôže byť iba úlohou štúdie. Hodnoty a ich ochrana sú vecou celej spoločnosti a presahujú horizont nejakého užšie vymedzeného obdobia.

Problematiku ochrany maloletých v elektronických médiách nemôžeme vytrhnúť z kontextu. Z kontextu platforiem, na ktorých sa v súčasnosti sleduje televízne vysielanie. Z kontextu internetu, ktorý sa na týchto platformách paralelne sleduje. Ani

graph, 18. 1. 2015. Dostupné na <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/saint-helena/11350438/St-Helena-child-abuse-Foreign-Office-was-warned-British-island-couldnt-cope-12-years-ago.html>.

⁵ Tamže.

zo širších kontextov, v ktorých maloleťí sledujú elektronické médiá – teda z kontextu printových médií, alebo hoci aj veľkomestského života a jeho nástrah, zahraničných a globálnych vplyvov.

Nestačí úzko nastavený spôsob ochrany maloleťích. V prvom rade je potrebné formou legislatívy a regulačných orgánov pôsobiť, aby sa presne určili a vymedzili podmienky vysielania pre maloleťích. Na iných miestach musia spolupôsobiť psychologické a psychiatrické nástroje ochrany, ktoré vychádzajú zo štúdia a aplikácie klinických prípadov primárnych či sekundárnych obetí televízneho vysielania. A rovnako cenné a potrebné je úsilie tých, čo pôsobia v oblasti výchovy, vzdelávania, umenia, lebo bez zlepšovania mediálnej gramotnosti, kultúrnosti a civilizovanosti by malo všetko úsilie iba krátkodobý účinok. Účinné je iba to, keď sa spoločne v rôznych oblastiach spoločenského života vybudujú mechanizmy autoimunity mládeže i dospelých voči nástrahám médií. Vcelku teda pôjde o hybridný, mnohovýrovňový a mnohopolárny systém, do ktorého sa môžu zapojiť bohato rozčlenené aktivity na úrovni ich kompetencií.

THE CASE OF SAINT HELENA AND THE PROTECTION OF MINORS

Miloš MISTRÍK

Television and radio programs can endanger the healthy development of minor percipients. Therefore, several tools have been developed to prevent this. They are legislative, psychological and educative tools. However, according to an original research, the claim about the protection of minors is not quite true. On the island of Saint Helena in the south of the Atlantic television was not introduced until the 1990s. Prior to and after the introduction, an English research team did an in-depth research into the behaviour of minors on the island. This showed that watching television had not had a negative impact on them. However, this research is in contrast with the finding that there is an unacceptable practice of sexual harassment and abuse of young girls and women on the island. This study compares these two facts and raises a question whether youth-threatening television programs can endanger youth who already display an unsuitable or criminal behaviour, or whether the introduction of television cannot have an opposite effect and positively influence youth by bringing in advanced civilization values and models.